

INNEHÅLL

Tack	VII
Förord	IX
Om rätten till en privat sfär	13
Privatlivets skydd, en fråga om respekt?	23
Privatlivets skydd, en fråga om moralisk äganderätt?	53
Privatlivets skydd, en fråga om försvar för vår autonomi?	65
Privatlivets skydd, en lämplighetsfråga?	79
Övervakningssamhället	105
Genetisk integritet	125
Kriminalvård	153
Det öppna samhället	183
Referenser	199
Register	203

Tack

Arbetet med att skriva denna bok har möjliggjorts genom stöd från Kriminalvården till ett forskningsprojekt om personlig integritet i kriminalvården, där jag deltagit. Jag har också skrivit i nära anslutning till ett EU-projekt, TisseEU, där olika europeiska forskningscentra studerat frågor kring biobanker och genetisk integritet.

Arbetet har skett vid Stockholm Centre for Health Care Ethics (CHE), ett centrum som nyligen upprättats i samarbete mellan Karolinska Institutet, Stockholms universitet och KTH. Vid olika CHE-seminarier har olika versioner av mitt manuskript diskuterats. Tack alla seminariedeltagare, som gett mig olika synpunkter.

Vissa seminariedeltagare har varit särskilt flitiga då det gällt att ge kommentarer och komma med kritiska synpunkter, också skriftligen. Ett tack till Hans Mathlein, Claudio M. Tamburrini, Lisa Furberg, Niels Lynöe, Sofia Jeppson, Erik Malmqvist och Madeleine Leijonhufvud, vilka alla tillhör dem som ivrigt läst, kommenterat och korrigerat olika fel i min framställning. Jeanette Emt har hjälpt mig till de korrekta Kantreferenserna, ett tack för detta!

Olika personer har fungerat som opponenter, då jag ventilerat olika delar av mitt manus.

Först och främst ett tack till Karl Karlander, som opponerade på ett mycket tidigt utkast till denna bok.

Chefen för den svenska säkerhetspolisen, Anders Danielsson, har avböjt att vara min opponent vid ett seminarium, men han har ändå läst och kommenterat kapitel 6, om övervaknings-samhället. Vi är förstås inte överens. Det vore nog tjänstefel, från hans sida, om vi var överens. Han har emellertid korrigerat fel och artikulerat sin uppfattning (som citeras i kapitlet). För detta är jag tacksam. Jag ser det faktum att han ändå tagit sig tid att läsa och kommentera som ett tecken på att det i vårt samhälle finns en betydande *potential* för öppenhet.

Ett tack vidare till Niklas Juth som vid ett seminarium gav kommentarer till kapitlet om genetisk integritet. Han korrigerade allvarliga fel i min framställning om biobanker och han tvingade mig att utveckla olika tankegångar tydligare. Också Gert Helgesson har kritiskt läst detta kapitel och räddat mig från allvarliga fel.

Ett tack slutligen till Henrik Tham som vid ett seminarium gav kommentarer till kapitlet om integritet inom fångvården. Jag hade stor nytta av dessa, liksom av att läsa hans artikel "Brotts-offret, kriminalpolitiken och kriminologin" i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, aug. 2006, årg. 93 (2), s. 147-159. Den ledde mig till vissa citat, som återfinns i kapitlet och den andas en nykter syn på kriminalpolitik av ett slag som jag gillar skarpt och som man sällan möter i dagens kriminalpolitiska debatt.

Förord

Den 14 juni 2008 medverkade jag vid ett möte arrangerat av det Svenska Advokatsamfundet i Örebro. Tillsammans med bl.a. Anne Ramberg, välkänd generalsekreterare i Advokatsamfundet, och Thomas Bodström, socialdemokratisk politiker och f.d. justitieminister, diskuterade jag förslaget till FRA-lag, alltså det förslag om lagreglering av signalspaning i samband med försvarsunderrättelseverksamhet, som i lätt modifierad form till sist kom att antas av den svenska riksdagen 2009. I debatten deltog ingen representant för regeringen, som framlagt lagförslaget. Först undrade jag över detta, sedan förstod jag att det var onödigt. Thomas Bodström iklädde sig i realiteten uppgiften som regeringens värtalige försvarsadvokat. Då förvånade mig detta. Sedan jag satt mig in i saken är jag mindre förvånad.

Jag framförde själv den ståndpunkt i debatten, som jag förväntades framföra, som jag blivit inbjuden att argumentera för, och som jag verkligen oreflekterat kände var den rätta och riktiga. Ett övervakningssystem som detta var avskryvligt, menade jag, då det gav myndigheterna praktiskt taget fri insyn i medborgarnas elektroniska kommunikation. Jag påminde visserligen om att tanken om det öppna samhället i olika utopiska sammanhang setts som något positivt, men jag hävdade bestämt att vi snarare borde slå vakt om privatlivets helgd. Jag försvarade det slutna samhället.

Så kan det gå då man yttrar sig oöverlagt i en fråga. Jag hade aldrig tänkt systematiskt över detta tema och alltså tanklöst accepterat en inbjudan från Advokatsamfundet att tala om det. Det har gått kort tid sedan dess, men jag har under denna tid, genom att kritiskt och systematiskt tänka över frågan, kommit att radikalt ändra uppfattning. Detta att man tvingas ändra uppfattning är inte någon ovanlig upplevelse för en filosof, men jag kan inte påminna mig att jag på så *kort tid* ändrat uppfattning så *radikalt* i en fråga, som jag gjort just beträffande denna. Från att ha varit en motståndare till det öppna samhället, och en person som på konventionellt vis försvarat privatlivets helgd, har jag kommit

att tänka precis tvärt om. I den mån vi måste välja mellan dessa värden, öppenhet och skydd för det privata, bör vi normalt välja öppenhet!

I boken förekommer olika metaforer. En rör skillnaden mellan en "inre" och en "yttre" värld. Den är klargörande, men på många sätt problematisk. Jag diskuterar ingående hur vi ska förstå den. Här är emellertid en annan och enklare metafor, som kan illustrera hur man kan resonera till försvar för det öppna samhället. Tänk dig att vi alla vistas i en väldig kub. Vi besväras av att vi ständigt stöter samman med varandra. Var och en försöker lösa problemet genom att väva in sig i en kokong. För att göra det bekvämt för sig gör var och en sin kokong så stor som möjligt. Nu finner vi emellertid att vår kokong stöter emot andras kokonger. Vi sitter fast! Vi kan inte röra oss! Med tanke på att rummet nu är uppfyllt av kokonger, tätt inkilade i varandra, vad ska vi göra? Vi pressar på för att just vår kokong ska bli så rymlig och bekväm som möjligt. Detsamma gör alla andra. Trängseln blir outhärdlig. Så mycket bättre om vi alla genom ett djärvt beslut kunde komma överens om att göra varje kokong liten. Ja, helst att avskaffa den helt. Då skulle vi åter kunna andas och röra oss någorlunda fritt. Vi hade skapat ett öppet samhälle.

Ett öppet samhälle förutsätter emellertid ett mått av förtroende för "den andre", och en viss tolerans för konflikter. Detta förtroende och denna tolerans är välmotiverade, vill jag påstå. Och det öppna samhället är värt sitt pris. Lite mindre trygghet är priset, men högre luft och en mera vidsträckt rörelsefrihet är vinsten.

Det bör kanske klargöras att då jag talar om ett öppet samhälle avser jag just ett genomsiktligt sådant. Uttrycket "ett öppet samhälle" förknippas ofta med filosofen Karl Popper. Hans bok *The Open Society and Its Enemies* är ett av den moderna filosofins mest välkända verk, också utanför snävt fackfilosofiska kretsar. Popper var nog också i viss mån anhängare av genomsiktighet, men han lägger även och framför allt in mycket annat i uttrycket "öppenhet"; jag ska inte diskutera detta här. Han tycks t.ex. sätta värde på något han för övrigt också ser som en nödvändighet, nämligen att ett samhälles utveckling är obestämd, att framtiden varken kan förutsägas eller planeras. Jag är delvis oense med ho-

nom i dessa frågor, men de ligger långt utanför ramarna för denna bok. Öppenhet står alltså här *uteslutande* för genomsiktlighet.

Ja, jag använder ordet ”genomsiktlighet”, hämtat från dykarsvenskan, snarare än ”genomskinlighet”, då jag tycker det bättre träffar det jag åsyftar: just att vi kan *se* genom samhället. Uttrycket är kanske inte bekant för alla. Själv lärde jag mig både att använda och att gilla det, då jag på tidigt 1970-tal i min egenskap av vapenvägrare arbetade som maskinskrivare vid Sjöhistoriska museet. Jag skrev ut lic-avhandlingar, författade av amanuenser och intendentur vid museet; sådana avhandlingar omtalade hur man dök i djupa och grumliga vatten för att söka sedan länge förkomna vrak. I dessa avhandlingar förekom ordet frekvent, liksom det gör i denna bok, och dess positiva laddning var inte att ta miste på.

Ett ord som däremot inte förekommer alls i boken, utom just i detta stycke, är modeordet ”transparent”. Mest för att det är just ett utslitet modeuttryck, men också för att det är en helt onödig och ful anglicism.

Detta val av det öppna samhället framför det slutna, som jag argumenterar för, gäller symmetriskt för medborgare och myndigheter. Medborgarna bör öppna sina liv för myndigheternas insyn. Och myndigheterna bör öppna sin verksamhet för medborgarnas – allmänhetens – kritiska blickar. Varje individ blir då lik en av filosofen Leibniz välkända monader, i det att hon kan ta in och avspegla hela samhället omkring sig.¹

Hur ska det gå till då samhället öppnas? Vi lever ju i en demokrati, så det måste ske genom demokratiskt beslutsfattande. De politiska partierna har en nyckelroll i vår typ av parlamentarisk demokrati baserad på proportionella val. Vill de verka för ökad öppenhet bör de, som en förtroendeskapande åtgärd, välja att i första hand göra samhällets olika institutioner mera åtkomliga för medborgarnas insyn. De kan för övrigt börja med att öppna den *egna* verksamheten för omvärldens blickar. Omgående bör de införa ett system som gör det obligatoriskt för de politiska partierna att redovisa alla sina ekonomiska bidrag.

---

1 Vill någon bekanta sig med Leibniz fascinerande monadlära går det bra att söka sig till ett filosofiskt lexikon på nätet!

Min gissning är, om förslaget om ett öppet samhälle genomförs helt och fullt, att myndigheterna får svårare att anpassa sig till den nya ordningen än vad vi medborgare får. Vi är redan lutt-rade! De vet redan allt om oss, som är värt att veta! Men det är mycket vi inte vet om myndigheterna, som kan vara pinsamt för dem då det kommer i öppna dagar. Detsamma gäller för mäktiga företag, om affärshemligheten i olika avseenden luckras upp.

I själva verket är en kapitalistisk ordning oförenlig med ett öppet samhälle. På den punkten hade de utopiska socialisterna rätt. Jag ska i slutet av denna bok återvända helt kort till den tanken.

Jag publicerade också den gången det begav sig mitt försvar för det privatans helgd, vad man kunde kalla det slutna samhället, i artikelform i tidningen *Flamman*. Det skedde strax efter diskussionen i Örebro. Jag förväxlade då Montaigne med Montesquieu. Vad värre var, hela mitt resonemang var felaktigt. Den som vill se hur jag då tänkte – vad det nu ska vara bra för – kan finna artikeln på <http://www.flamman.se/opinion.php?id=5582>.

Hur har denna omvandling i tanke och känsla gått till? Om det vittnar jag i den här boken! Boken är exempel på tillämpad etik, på det sätt jag anser att ämnet bör bedrivas. Jag försöker utvärdera vad radikalt olikartade moraliska utgångspunkter leder till för slutsatser beträffande privatlivets helgd. Och jag försöker utvärdera hur rimliga dessa olika slutsatser är. Boken är emellertid också, i oväntat stor utsträckning, en övning i moralisk psykologi, ett ämne jag sällan sysslat med tidigare.

Studiet av den moraliska psykologin har lett till en för mig personligen spännande resa, där jag tvingats reflektera också över sidor i min egen karaktär, som jag tidigare inte ägnat en tanke. Jag hoppas läsaren ska göra detsamma för egen del. Det finns åtskilliga tabun som läggs i dagen då vi funderar över vårt mest privata rum, vår inre värld, vår mest intima sfär. Det är frigörande att se dem tydligt och att kritiskt förhålla sig till dem. Det är vad jag försökt göra. Jag räknar med att läsaren följer mig i spåren.

Stockholm våren 2010

Torbjörn Tännsjö